

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE PETROL (1950-1960)

Hikmet Zeki KAPCI* - İmren AYDIN*

Öz

Demokrat Parti, Türkiye'nin ekonomi ve petrol politikalarını belirlerken ABD'li uzmanların raporlarından yararlanmışır. ABD'li yatırımcılar hem Türkiye'nin petrol rezervlerinin araştırılıp geliştirilmesi hem de Ortadoğu petrollerinin Türkiye üzerinden Batıya taşınması hususunda başbakan Adnan Menderes'le görüşmüşlerdir.

Demokrat Parti döneminin petrol politikaları ve çıkardığı petrol yasaları ile ilgili literatüre giren çalışmalardan makalemizde faydalanılmışır. Bununla birlikte, çalışmamız diğer çalışmalardan farklı olarak söz konusu petrol politikalarında ABD etkisini tespit etmeye çalışmaktadır.

Çalışmamızda tarama modeli kullanılmışır. Modelin araştırma yaklaşımına uygun olarak Cumhuriyet Arşivi'nden aldığımız belgeler, meclis tutanakları, dönem basını ve tetkik eserlere başvurularak elde edilen bilgiler zaman ve mekân göz önüne alınarak bütünleştirilmiş ve yorumlanmışır.

Anahtar Kelimeler

Türkiye, ABD, Irak, Demokrat Parti, Petrol

OIL IN TURKEY-USA RELATIONS DURING DEMOCRATIC PARTY PERIOD (1950-1960)

Abstract

Democratic Party benefited from reports of US experts while determining Turkey's economy and oil policy. US investors negotiated with Prime Minister Adnan Menderes in terms of both explora-

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Kayseri/ Türkiye.

hikmetzekikapci@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4707-9778

* Uzman, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Kayseri/ Türkiye.

imrenaydin@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7389-4576
Makalenin Gönderilme Tarihi: 26.08.2018
Makalenin Kabul Tarihi: 01.10.2018
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25.10.2018
Makalenin Türü: Araştırma

tion and development of oil reserves in Turkey and transportation of Middle East oil to the West via Turkey.

Studies about Democratic Party Period's oil politics and oil legislations were benefited in our article. Moreover, unlike other studies our study tries to determine US influence on oil policies. Scanning model was used in our study. In accordance with the research approach of this model, information obtained from documents of Republican archives, assembly minutes, period press and studies is integrated and interpreted in consideration of time and space.

Key Words

Turkey, USA, Iraq, Democratic Party, Oil

I. GİRİŞ

Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefatının ardından, bürokrasiye, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) büyük ölçüde egemen olan ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın dolayısıyla ordunun da desteğini arkasına alan İsmet İnönü, 11 Kasım 1938'de Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı seçilmiştir. (Akşin, 2017a: 231) Bu seçim dönem şartlarının bir getirisi olarak TBMM üyelerinin ittifakıyla gerçekleşmiş, halk üzerinde de sevindirici ve rahatlatıcı bir etkisi olmuştur. (Aydemir, 1991: 18) Atatürk'ün ölümünden hemen sonra başlayan ve tek parti döneminin sonuna dek süren döneme Milli Şef Dönemi, CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye de Milli Şef denilmiştir. (Akandere, 2016: 1) Bu dönem dünya genelinde demokrasilerin dinamizmden yoksun sayılarak gözden düştüğü, disiplinli bir birlik ve beraberliği sembolize eden şeflik sistemlerinin yükseldiği bir dönem olmuştur. (Burçak, 1979: 16) İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı ve Milli Şef olarak geniş yetkilerle donatılmasından kısa bir süre sonra, 1 Eylül 1939'da, II. Dünya Savaşı başlamıştır. Türkiye'nin bu dönem içindeki siyaseti, ne pahasına olursa olsun, bu savaşın dışında kalmak olmuştur. Türkiye'yi savaş dışı tutabilmesi, İsmet İnönü'nün siyasal yaşamının en büyük başarıları arasında kabul edilmektedir. (Ekinci, 2002: 1281-1284)

Türkiye savaş öncesi ve savaş süresince İngiltere ve müttefiklerini karşılıklı işbirliği ve yardım anlaşmaları çerçevesinde desteklemiştir. Bununla birlikte Türk diplomasisine ve siyasi liderlerine hâkim stratejik eğilimler, kendi ulusunun bölgesel bütünlüğünün korunması, Batı pazarlarına ve kaynaklarına -silahlanma dâhil- ulaşma, Almanya ve İtalya'nın Balkanlar ve Yakın Doğu'daki emellerini bertaraf etme olarak kendini göstermiştir. (Bowen, 2002: 1486) Türkiye savaşa girmemekle birlikte, bu savaşın etkilerini, savaş yıllarında ve sonrasında oldukça derinden hissetmiştir. Öyle ki savaş yılları boyunca hükümet ülkede savaş için her türlü önlemi almış ve savaşa hazır durumda yeni gelişmeleri izlemiştir. (Uçarol, 2013: 886-887)

Türkiye her ne kadar fiili olarak savaşa girmemiş olsa da, 1938'de % 30.31 olan milli savunma ödeneğinin, 1941'de % 55.44'e yükselişi, silahlı kuvvetler mevcudunun 600.000'e çıkarılarak genç üretici sınıfın silahaltına alınması her an savaşa girme ihtimali ile hareket edildiğini göstermiştir (Yavuz, 2015: 163-164) Savaş yıllarında Millî Korunma ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunları çıkarılmış, İaşe Teşkilatı ve Ticaret Ofisi gibi teşkilatlar kurulmuştur. Bu kanunların uygulamaya konulması ve kurulan teşkilatların faaliyetleri ile savaşın yıkıcı etkisinden ülke ekonomisi korunmaya çalışılmıştır. Ancak alınan ekonomik tedbirler yeni bir düzen kuramamış ve hedeflenen başarı elde edilememiştir. Yapılan çalışmalar sıkıntılı ortamı

rahatlatmaya yeterli olmamış, savaş ortamının yarattığı baskı Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemiştir. (İleri, 2018: 302-316)

Milli Şef Dönemi, tek partili rejimin bir önceki döneminden oldukça farklı bazı özellikler sergilemiştir. Atatürk de sağlığında, 1927'den beri ülkenin banisi, ulusun önderi, devletin reisi, Ebedi Şefidir. Ama onun bu değişmez başkanlığı manevi kişiliğine bağlı fiili bir durumdur. Ancak Milli Şef Dönemi'nin II. Dünya Savaşı boyunca sürmesi ve bu savaşın başında mihver devletlerin önemli başarılar kazanması, İsmet İnönü'nün Milli Şeflik uygulamalarına totaliter bir görünüm kazandırmıştır. (Ekinci, 2002: 1281-1284) CHP'nin 26 Aralık 1938'de toplanan Olağanüstü Büyük Kurultayında İnönü'ye verilen Milli Şef ve CHP Değişmez Genel Başkanı unvan ve sıfatları II. Dünya Savaşı sonuna kadar kullanılmış, 10 Mayıs 1946 tarihli kurultayla resmen kaldırılmıştır. (Koçak, C.2, 2007: 545)

II. Dünya Savaşı'nda sona yaklaşıp zaferi kimin kazanacağı yüksek oranda belli olunca Almanya'ya savaş ilan edenler –ki son aylarda bunlara Türkiye de dâhildir- 1945 Nisanında San Francisco Konferansı'nda toplanmışlardır. Bu toplantı ile Birleşmiş Milletler teşkilatı kurulmuş ve bundan sonraki süreç için kuvvetli bir demokrasi vurgusu öne çıkmıştır. (Ortaylı vd. 2012: 170) II. Dünya Savaşı'nı müttefiklerin kazanması, otoriter tek partili rejimlere karşı demokrasinin zaferini simgelemiş, savaş sonunda demokrasi cephesi yanında yer almayı arzulayan Türkiye için demokratikleşme kaçınılmaz hale gelmiştir. (Akandere, 2016: 313-314) 1945 Nisan sonlarında San Francisco'ya Birleşmiş Milletler Anayasası'nı imza için giden Türk heyetinin başkanı Hasan Saka; Türkiye'de demokrasiye gidildiğini ve savaştan sonra her türlü demokratik akım ve düşüncenin gelişmesine müsaade edileceğini ifade etmiştir. (Ortaylı vd. 2012: 171) Bundan kısa bir süre sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945'te sarf ettiği "*Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir*" sözleriyle çok partili hayata geçişin sinyallerini vermiştir. (Turan, 1999: 209)

Tüm bu siyasal gelişmeler bir bütün olarak ele alındığında, dış siyasal koşulların, tek parti yönetiminin sona ermesinde yüksek oranda etkili ve belirleyici olduğu tartışmasız bir gerçektir. (Yetkin, 1983: 254) Öyle ki II. Dünya Savaşı'nı müttefiklerin yani demokrasi cephesinin kazanmış olması, savaştan sonraki süreçte tek partili yönetimlerin ve siyasal sistemlerin gözden düşmesine sebep olduğundan, Batılı müttefiklerin yanında yer almak isteyen ülkeler kendi siyasal sistemlerini gözden geçirmek zorunda kalmışlardır. Böylece siyasal liberalleşme eğilimlerini destekleyen uluslararası ortam Türkiye'yi de etkilemiş, (Koçak, C.2, 2007: 560) ilk olarak 18 Temmuz 1945'te Sanayici Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat

Rıfat Atılhan tarafından Milli Kalkınma Partisi (MKP) kurulmuştur. 23 siyasi partinin kurulduğu bu tarihlerde, CHP'ye en ciddi alternatif Demokrat Parti (DP) olarak görülmüştür. 1945 yılı bütçesi ile Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu üzerine yapılan görüşmeler sırasında, CHP milletvekilleri Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes tarafından 7 Haziran 1945'te CHP Meclis Grup Başkanlığına, ülkede ve partide siyasal olarak liberalleşme talebini içeren Dörtlü Takrir olarak anılan bir önerge verilmiştir. Önergede, artık savaşın bittiği ve milletin demokrasiyi yaşayabilecek konuma geldiği; yasamanın yürütmeyi fiilen kontrol etmesi gerektiği; bireylere anayasanın tanıdığı temel hak ve hürriyetlerin tanınması ve çok partili yaşama izin verilmesi istenmiştir. Önerge, CHP Meclis Grubu'nda reddedilmiş ve bir süre sonra, dörtlü takriri veren milletvekilleri CHP'den tamamen kopmuşlardır. Böylece 7 Ocak 1946'da DP siyaset sahnesindeki yerini almıştır. (Uzun, 2013: 142-143) DP'nin kurulmasında İnönü'nün parti içi muhalefeti kabullenmemesi, muhalefet yapılacaksa ayrı parti kurularak mücadele edilmesi gerektiğini dile getirmesi de etkili olmuştur. (Özüçetin, 2002: 1411) DP kuruluşundan iktidarı devraldığı süreye kadar geçen muhalafet yılları boyunca kullandığı başlıca ideolojik araç "demokrasi" sözcüğü olmuş, vergi adeletsizliğinden jandarma baskısına, şeker sıkıntısından dış güvenliğe kadar her meselenin halli demokrasinin kurulmasına bağlı olarak ifade edilmiştir. (Eroğul, 1990:48)

5 Haziran 1946'da yapılan yasa değişikliğiyle 1876'dan beri iki dereceli seçim yapan Türkiye tek dereceli seçim sistemine geçmiş (Akşin, 2017b: 308) ve olağan takvimde 1947'de yapılması planlanan genel seçimler DP'nin teşkilatlanmasını tamamlamasına fırsat verilmeden 1946'da yapılmıştır. CHP açık oy gizli tasnif yöntemiyle çok partili düzende ilk seçimini kazanmıştır. (Çolak, 2002: 1432-1434) Fakat DP, 7 Ocak 1947'de gerçekleştirdiği ilk kongresinde ilan ettiği Hürriyet Misakı ile dürüst seçimleri sağlayacak yasa çıkartılmazsa TBMM'yi terk edeceğini duyurarak tepkisini göstermiş, ardından 20 Haziran 1949'daki 2. kongresinde seçim hilesi yapılırsa halkın meşru savunmaya başvuracağını açıklayarak kararlılığını ortaya koymuştur. DP'nin bu çıkışları üzerine 1949'da yeni seçim yasası düzenlenmiş ve bir seçim çevresinde bir oy fazla alan partinin o çevredeki bütün adaylarının seçilmiş sayıldığı bir sistem getirilmiştir. (Akşin, 2017b: 308) 14 Mayıs 1950 tarihinde yeni sistemle yapılan seçimlerde DP % 53.3 oranla 408 milletvekilliğinin sahibi olurken CHP % 39.9 oranla 69 milletvekilliği kazanmıştır. Yeni dönemde DP önderi Celal Bayar Cumhurbaşkanı olmuş o da Adnan Menderes'i başbakan yapmıştır. Adnan Menderes'in başbakan olmasıyla on yıl sürecek DP dönemi başlamış, bu on yıllık sürede DP ile Menderes isimleri özdeşleşmiştir. (Yücel, 2002: 1544-1545) Adnan Menderes'in liderliğindeki

DP dönemi, 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar sürmüştür. (Özdemir, 2002: 1656)

I. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ULUSLARARASI KUTUPLAŞMA VE TÜRK – AMERİKAN İLİŞKİLERİ

II. Dünya Savaşı 7 Mayıs 1945'te Avrupa'da, 2 Eylül 1945'te de Asya'da sona erince bu kıtalardaki güçler dengesinde büyük boşluklar meydana gelmiştir. Bunda yenilen Almanya, İtalya ve Japonya'nın yanı sıra, galip devletlerden olan savaş öncesinin güçlü devletleri İngiltere ve Fransa'nın da savaştan yıpranmış olarak çıkması önemli rol oynamıştır. Savaştan sonra güçlü olarak ayakta kalabilenler ise siyasi ve ekonomik doktrinleri birbiriyle çatışan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) olmuştur. (Uçarol, 2013: 918) II. Dünya Savaşı'nın ardından Türk – Amerikan ilişkileri belirli dalgalanmalarla fakat sürekli yükselen bir çizgi biçiminde gelişmiştir. Bunu sağlayan en önemli unsur Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki stratejik coğrafi konumu ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı girişmiş olduğu küresel kuvvet mücadelesinde Ortadoğu bölgesinin artan stratejik önemi olmuştur. (Sander, 1979: 4)

II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra SSCB, Türkiye ile 1925'te imzaladığı Dostluk Antlaşması'nın kaldırılacağını duyurmuştur. 7 Temmuz 1945'te SSCB Dışişleri Bakanı Molotov, Moskova'da bulunan Türk Büyükelçisi Selim Sarper'e anlaşmanın yenilenmesi karşılığında SSCB'nin yeni bir Boğazlar Sözleşmesi talep edeceğini, SSCB savaş gemilerine boğazlardan serbest geçiş hakkı tanınması ve Boğazlarda SSCB üstleri kurulmasına izin verilmesini ve ayrıca 1921 yılında Türkiye'ye bağlanan Kars, Ardahan illerinin SSCB'ye iade edilmesini talep etmiştir. Sarper'in tüm bu talepleri reddeden bir cevap vermesi üzerine SSCB, Türkiye ile bir savaş başlatmak gayesiyle Bulgaristan'a asker yığmıştır. Bu gelişmeyle birlikte Türkiye, II. Dünya Savaşı yıllarından beri süregelen seferberlik halini, sona erdirmekten vazgeçmiştir. (Hale, 2003: 111-112) SSCB baskısı nedeniyle ordusunu hala savaş sırasındaki mevcuduyla tutmak zorunda kalan Türkiye'nin ekonomik gücü büyük bir orduyu uzun süre silahaltında tutmaya yeterli olmadığı için tek çözüm dış yardım aramak olmuştur. (Balçioğlu, 2012: 464) Bu sırada İngiltere, 21 Şubat 1947'de ABD'ye verdiği bir notada, içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıları nedeniyle Türkiye'ye verdiği desteği geri çekmek zorunda olduğunu ancak bu devletin Batı savunması açısından taşıdığı öneme binaen askeri ve ekonomik anlamda desteklenmesi gerektiğini, bu sorumluluğun da ABD'ye düştüğünü söylemiştir. (Uçarol, 2013: 929)

ABD Başkanı Truman, Truman Doktrini adıyla bilinen 12 Mart 1947 tarihli açıklamasıyla Amerika'nın Türkiye'yi askeri, siyasi ve ekonomik olarak destekleyeceğini bildirmiş ve Türkiye'ye yapılacak Amerikan yardımına ilişkin antlaşma 12 Temmuz 1947'de imzalanmıştır. (Koçak, 1995: 173) Truman Doktriniyle dünyanın iki bloğa ayrıldığı ve SSCB – ABD mücadelesinin başladığı açıkça ortaya çıkmış ve Soğuk Savaşın ilk adımları atılmıştır. (Uçarol, 2013: 930) Truman Doktrinine Türkiye'nin dâhil edilmesinin birkaç nedeni vardır. Türkiye; Avrupa, Asya, Afrika arasındaki kara, hava ve deniz yollarının denetiminin sağlanabileceği bir konumda olduğundan, SSCB Türkiye'yi ve Boğazları ele geçirirse, Irak ve İran yoluyla petrol bakımından zengin Yakın Doğu'ya (Orta Doğu'ya) girebilir, üç kıtanın ticaret yollarını denetimi altına alabilirdi. ABD Türkiye'ye destek vererek bu tehlikeyi uzaklaştırmak istemiştir. (Oran, 2009: 531) Türkiye ise Truman Doktrini kanalıyla II. Dünya Savaşından sonra kendisine yöneltilen Sovyet tehditlerine karşı korunmak, kalkınmasını gerçekleştirebilmek için gerekli gördüğü dış yardımı sağlamak ve Atatürk ile başlayan Batılılaşma çabalarını sürdürmek istemiştir. (Sander, 1979: 18)

Truman Doktrininin ilanından sonra ABD Dışişleri Bakanı Marshall, savaştan etkilenen Avrupa ülkelerinin bir araya gelerek ortak bir iktisadi kalkınma planı hazırlamalarını istemiştir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 16 Avrupa devleti, 12 Temmuz 1947'de Paris'te toplanarak ihtiyaçlarını gösterir bir rapor hazırlamışlardır. ABD bu rapora uygun olarak 2 Nisan 1948'de Dış Yardım Kanunu'nu kabul etmiş ve tarihe Marshall Planı olarak geçecek bu plana uygun olarak içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu söz konusu Avrupa devletlerine ekonomik yardımlar yapmıştır. (Balcıoğlu, 2012: 466) Marshall Yardımının ABD açısından üç temel amacı olmuştur. Birincisi, batı Avrupa'yı ayağa kaldırarak dünya ticaretine kazandırmak; ikincisi, yardım alan ülkelerin ekonomilerini denetlemek; üçüncüsü, ABD ekonomisini canlandırmak ve mallarına pazar sağlamak. Marshall Yardımını alan ülke yardımı hangi alanlarda kullanacağını ABD'ye danışarak kararlaştırmak zorunda olduğundan, ABD söz konusu ülkenin iktisat politikasını etkileyebilmiştir. Diğer yandan, verilen kredilerin ulusal para cinsinden karşılığı Merkez Bankasında ABD adına bir hesaba yatırılması ve "Karşılık Paralar" denen bu fonun kullanımının da ABD'nin iznine bağlı olması, ülkeye ikinci bir müdahale olanağı sağlamıştır. (Oran, 2009: 485 – 486)

Savaştan sonra Batı Avrupa devletlerinin SSCB'ye karşı gerekli dengeyi kurmaktan yoksun olması, içerisine ABD'nin de dâhil olacağı bir savunma sistemi önerisini ön plana çıkarmıştır. Bunun için SSCB tehdidine karşı İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Norveç, Danimarka, İzlanda, Portekiz, İtalya, ABD ve Kanada arasında 4 Nisan 1949'da Washing-

ton'da Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) kurulmuştur. (Uçarol, 2013: 932) Truman Doktrini ve Marshall yardımıyla ABD'nin askeri ve ekonomik desteğini kazanan Türkiye için bu yardımlar bir ittifaka dayanmadığından SSCB tehdidini tam anlamıyla ortadan kaldırmamıştır. Türkiye SSCB tehdidini bertaraf etmek için Aralık 1949'da NATO'ya katılma konusunda ABD'nin tutumunu sormuş ancak olumlu bir cevap alamamıştır. (Balcioglu, 2012: 468-469) NATO'ya katılma konusunda ısrarcı tutumunu sürdüren Türkiye, 11 Mayıs 1950'de üyelik için ilk resmi başvurusunu yapmış ancak ittifakın taahhütlerinin daha geniş bir coğrafyaya yayılmasını istemeyen Norveç ve Danimarka, Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesi önerisine karşı koymuşlardır. (Göktepe, 2002: 1676) Belçika, Hollanda, Danimarka ve Lüksemburg gibi NATO'nun küçük üyeleri, Türkiye'nin NATO'ya alınmasının Sovyet Rusya'nın saldırganlığını tahrik edeceğini ve bir savaşa sebep olacağını ileri sürmüş, İngiltere ise Türkiye'nin kendisi ile birlikte Ortadoğu Komutanlığı adlı bir başka savunma tasarısında yer almasının daha yararlı olacağını ileri sürerek Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı çıkmıştır. (Armaoglu, 2017: 125-126) Ancak Kore Savaşı'nın çıkması ve ABD savunma bütçesinin hızla artmasıyla ABD yönetimi, Türkiye'nin stratejik konumunu yeniden değerlendirmek durumunda kalmıştır. (Hale, 2003: 118)

Türkiye'yi NATO'ya sokma konusunda kararlılığını sürdüren DP ise Kore Savaşı'nın başlamasını bir fırsat olarak görmüş ve 4500 kişilik bir askeri birliği TBMM'nin onayını almadan Kore'ye göndermiştir. Bu gelişmelerden sonra SSCB'ye karşı set çekme ve çıkabilecek muhtemel bir savaşta askeri üslere ihtiyaç duyulması sebebiyle NATO Bakanlar Konseyi 15-20 Eylül 1951 tarihinde Türkiye'nin NATO'ya üye olarak alınmasına oybirliği ile karar vermiştir. TBMM de 18 Şubat 1952'de Kuzey Atlantik Antlaşması'nı tasdik etmiş böylece Türkiye NATO'ya resmen üye olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle ABD'nin Türkiye'ye yaptığı ekonomik ve askeri yardımlara düzenli bir işlerlik kazandırılmış, Türk devlet adamları uzun yıllar NATO'yu sadece bir savunma ittifaki olmaktan öte, milli bir dış politika unsuru olarak değerlendirmişlerdir. Bu anlayışın sonucu olarak da uluslararası problemlerde Batı ülkeleriyle özellikle de ABD ile birlikte hareket etmeye başlamışlar (Sarınay, 2002: 1712-1713) ve Türk dış politikasını Amerikan dış politikasıyla uyumlaştırdıkları ölçüde, Amerikan yardımlarının artacağını düşünmüşlerdir. (Oran, 2009: 552)

Menderes iktidarının, milletlerarası antlaşmalar ve garantiler alanında en önemli hareketi, NATO'ya girişi olmuştur. (Aydemir, 2000: 292) Öyle ki Türkiye'nin Batılı ülkeler ile Sovyet tehdidine karşı ortaklaşa güvenlik safında katılımı yeni seçilmiş bulunan Menderes hükümetinin aktif ve

dinamik dış politikasının bir yansıması niteliğindedir. (Bağcı, 1990: 24) ABD açısından Türkiye'nin NATO'ya alınması ise Türkiye'nin Ortadoğu petrollerinin kilidi olarak görülmesi ve ABD'nin II. Dünya Savaşından sonra giderek önem kazanan Ortadoğu bölgesi devletleri ile ilişkilerinde Türkiye'deki askeri üsler kullanılarak Sovyetler'e karşı Batı ittifakını güçlendirmektir. (Sander, 1979: 59-60)

II. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ PETROL FAALİYETLERİNDE AMERİKA'NIN ROLÜ

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti tam bağımsızlık ilkesi ve ekonomik millileşme politikası gereğince maden arama ve işletme hususunda geçmişte verilen imtiyazlara son vermiş, yerli kaynakların bulunması ve işletmeye açılmasının devlet eliyle yürütüleceği kararlaştırılmıştır. (Haykır vd., 2017: 254) Bunun için 1926 yılında çıkarılan 792 sayılı Petrol Kanunu ile Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde bütün petrol arama ve işletme hakları hükümete verilerek, yabancıların ve içerdeki özel iştiraklerin imtiyazlarına son verilmiştir. (Çağlar, 2014: 55) Ancak sermaye yetersizliği ve teknik imkânsızlıklar nedeniyle 1933 yılına kadar olan süreçte bu konuda etkin bir faaliyet yürütülememiştir. (Talas, 1966: 12)

Bütün bunlardan sonra, kanunda söz edilen faaliyetleri yürütecek kurumsal bir organizasyon oluşturmak adına, 1933 yılında 2189 sayılı kanun ile ülke genelinde tüm altın ve petrol madenlerini aramak ve bulunanlardan elverişli olanları işletmek yetkisine sahip Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdaresi kurulmuş ve petrole ilişkin tüm faaliyetleri yürütmekle görevlendirilmiştir. Bu kurum daha sonra 1935 yılında kurulan Maden Teknik Arama Enstitüsü'ne (MTA) devredilmiştir. MTA'nın kurulmasının ardından 1000 metrenin üzerinde ilk derin kuyu Mardin'deki Baspirin-1'de açılmış, bunu İskenderun, Hayrabolu, Mürefte, Van, Adana takip etmiş ancak buralarda çıkan petrolün iktisadi değeri bulunmadığından sondaj çalışmalarına son verilmiştir. Devam eden çalışmalarda ilk verimli petrol alanı Batman'ın Ramandağı bölgesinde 1940 yılında bulunmuştur. Bölgede üretimle beraber rafine ihtiyacı da oluşmuş ve 1948 yılında Batman rafinerisi hizmete girmiştir. 1923-1954 yılları arasında Milli Dönem olarak adlandırılabilir süreçte, 37 arama, 7 tespit, 13 üretim, 19 test olmak üzere 76 kuyu açılarak, 76 km'den fazla sondaj yapılmış, 95.000 tonun üzerinde petrol üretilerek karşılığında 84 milyon TL harcama yapılmıştır. Milli dönem denilen bu süreçte, petrolün ekonomik ve stratejik değeri sebebiyle devlet bizzat aktif rol oynamış, ancak teknolojik yetersizlikler ve sermaye eksiklikleri sebebiyle istenilen yerli üretim sağlanamamıştır. (Çağlar, 2014: 55-56)

Bir önceki başlıkta değinildiği üzere Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte ekonomisini güçlendirebilmek için Marshall Yardımından yararlanmaya başlamıştır. ABD, yapılacak yardımların miktarının, yardım şeklinin ve nerelere harcanacağına tespit edilmesi amacıyla bazı uzmanları Türkiye'ye göndererek çeşitli raporlar hazırlatmıştır. Böylece Türkiye'de meydana gelecek olan iktisadi kalkınmanın, ABD kontrolünde gerçekleşmesi hedeflenmiştir. (Yıldız, 2015: 181) ABD, Avrupa'da topyekûn bir kalkınmayı sağlayabilmek için ülkeler arasında bir işbirliği ve rol dağılımı yoluna gitmiş ve Türkiye bu işbirliği içerisinde bir tarım ülkesi olarak görülerek daha çok tarım ürünleri, hammadde üretimi ve bayındırlık işlerine yönelik yatırımların gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür. Yapılacak yardımlara ilişkin yabancı uzmanlar tarafından çeşitli raporlar hazırlanmış ve uygulamaya konulması istenmiştir. 1950-1960 döneminde konuyla ilgili üç önemli rapor hazırlanmıştır. Bunlar; Hilts, Barker ve Thornburg raporlarıdır. Bunlardan Hilts Raporu olarak bilinen Türkiye'nin Yol Durumu başlıklı raporla, 1948-1950 yılları arasında karayolu yapımında harcanmak üzere Marshall Yardımı kapsamında Türkiye'ye 1.700.000 dolar ödenmiştir. Ulaşımında karayolu ağının geliştirilmesi motorlu taşıtların Türkiye'ye pazarlanması için gerekli altyapıyı oluşturmuş ve petrol ihtiyacını da doğal olarak arttırmıştır. (Güven, 1998: 2-9)

Thornburg Raporu olarak anılan çalışma American Standart Oil Şirketi'nden Max Weston Thornburg'un 1949-1950 yıllarında yaptığı incelemeler ve yazdığı "Türkiye Nasıl Yükselir?"(1949) ve "Türkiye'nin Ekonomik Durumunun Tenkidi" (1950) adlı iki çalışmayı içerir. Bu çalışmalarda kırsal kesimde yaşayan halkın temel yol, su elektrik gereksinimlerinin karşılanması ve hafif sanayi üretimine yatırım yapılması önerilmiştir. Devletçi politikalar söz konusu rapordaki güçlü bir biçimde eleştirilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet destekli kalkınma hedefinin yönünü giderek özel sektöre bırakacağı bir gelişim eğrisi çizmesinin yararlı olacağı belirtilmiştir. (Kara, 2006: 154) Bu rapor uyarınca Türkiye tarımsal kalkınmaya öncelik vermeli, yabancı yatırımcının önünü açmalı ve büyük sanayi yatırımlarından uzak durmalıdır. (Yıldız, 2015: 189)

Haziran 1950'de ABD'den gelen James M. Barker başkanlığındaki inceleme heyetinin hazırladığı ve Barker Raporu adı verilen bir diğer raporda ise madencilik faaliyetlerine ilişkin olarak; sermaye sahiplerinin özel maden arama ve işletme faaliyetlerine yer verecek madencilik politikasının kabul edilmesi önerilmiştir. Bununla Türkiye'de petrol arama ve işletme faaliyetlerinde ABD'li yatırımcıların önü açılmak istenmiştir. Raporun ardından yabancı sermayenin Türkiye'ye girmesine yönelik ilk çalışma 1 Ağustos 1951 yılında kabul edilen 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik

Kanunu olmuştur. (TBMM, Kanunlar Dergisi, d:9, c:33, 01.08.1951: 902 - 904) Kanun müzakereleri esnasında CHP'li milletvekili Cahit Zamangil kanunun, büyük ve kolay kar peşinde koşan gayriciddi iş taleplerinin önünü açabileceği endişesini dile getirmiştir ancak CHP'liler genel olarak kanuna destek vermişlerdir. (Akşam, 02.08.1951: 2) Kanunun içeriği ulusal basında eleştiri konusu haline getirilmiştir. Sermaye sahipleri zengin işverenlere, Türk halkı da yoksul çalışanlara benzetilmiş, kanunun Türk milleti için karın tokluğuna denk bir kazanç elde etmekten daha fazlasını getirmesi gerektiği söylenmiştir. (Akşam, 04.08.1951: 3)

5821 sayılı kanunla yabancı sermaye, Türk özel sermayesine açık olan işlerde ayrıcalık öngörmeyecek şekilde, sanayi, enerji, maden, bağımsızlık, ulaştırma ve turizm alanlarında çalışabilecek (Haykır vd., 2017: 257) ve yabancı sermayenin yıllık kar transferi %10' u geçmeyecektir. 5821 sayılı kanunun 3 yıllık uygulaması beklenen sonucu vermeyince (Toy, 2009: 62) Amerikalı Randall, 1953 Ağustosunda Türkiye'ye davet edilerek sorunun kaynağını tespit etmeye yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Randall Heyeti 1951 tarihli Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanununun, yabancı sermayeyi ülkeye çekme noktasındaki başarısızlık sebepleri üzerinde durmuş ve ekonomik gelişmeyi hızlandırmak için Türkiye piyasasına ABD'li girişimcilerin katılımını sağlanmanın ne gibi şartlara bağlı bulunduğunu gözden geçirmiştir. Böylece, yabancı sermayeye daha çok güven verecek yeni çalışmalara girişilmiş ve 1954 yılında birbiri ardına Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Petrol Kanunları (Resmi Gazete, Sayı: 8659, Kanun No: 6326, 7.3.1954) çıkarılmıştır. (Kişi, 2005: 99-100)

Dünyanın en liberal yabancı sermaye kanunu olarak tanımlanan 18 Ocak 1954 tarih ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunuyla (TBMM, Kanunlar Dergisi, d:9, c:36, 18.01.1954: 88) DP, Türkiye'de yabancı sermayenin madencilik ve petrol konuları dâhil olmak üzere ülkeye girişine izin vermiştir. (Toy, 2009: 62) Ayrıca bu tarihlere kadar devlet bütçesiyle MTA tarafından yürütülen tüm araştırma, rapor, doküman ve haritalar da yabancı petrol şirketlerinin istifadesine açık hale getirilmiştir. (Talas, 1966: 13) Kanunda yapılan değişikliğe göre, 5821 sayılı kanunda yer alan yabancı sermayenin yatırım alanlarındaki sınırlandırma kaldırılmıştır. Bu kanunun kabul edilmesi ile 1954 yılında 150 kadar yabancı sermayeli firma yatırım yapmak amacıyla müracaatta bulunmuş, bunların 32 tanesine müsaade edilmiştir. (Yıldız, 2015: 132-133) Kanun görüşmeleri esnasında CHP'li vekiller şiddetle muhalefet etmişler, kanunun aceleye getirilerek hazırlandığını, kanunu hazırlayan komisyona muhalefet milletvekillerinden kimsenin seçilmediğini ve görüşlerinin de alınmadığını dile getirmişlerdir. DP milletvekilleri ise CHP zamanında ürkek olan özel teşebbüsün DP döneminde her

sahada büyük yatırımlar yaptığını, bunun DP'nin bir başarısı olduğunu söyleyerek kendilerini savunmuşlardır. (Akşam, 19.01.1954: 2)

DP döneminde taşıt sayısının artması, petrol tüketiminin hızla yükseleceğinin işareti olarak kabul edilmiş ve büyük bölümü ithal edilen petrolün ülkemizde daha fazla çıkarılabilmesi için çalışmaların yapılması zorunluluk halini almıştır. (Haykır vd., 2017: 258) O dönemde geçerli olan 792 sayılı Petrol Kanunu'nun ihtiyaçlara cevap verebilir nitelikte olmaması nedeniyle yeni bir kanuna ihtiyaç olduğu 1954'ten itibaren gündeme getirilmiştir. Petrol kanunundaki temel amaç, ülkemizdeki teknik imkânların ve tecrübelerin petrol çıkarılmasına yetecek ölçüde olmaması, istenilen seviyeye gelinceye kadar petrol üretiminden elde edilecek gelirden mahrum kalınacak olması nedeniyle bu konuda yabancı sermayeye müsaade sağlamaktır. (Yıldız, 2015: 135-136) Bu açıdan petrol kanunu, ülkemize yatırım yapacak yabancı sermayeyi petrol piyasasına çekmeyi hedefleyen bir kanun olmuştur. (Eroğul, 1990: 83) Böylece Türkiye'nin petrol kaynaklarının özel teşebbüs eli ve yatırımları ile süratle, kesintisiz ve verimli bir şekilde geliştirilip değerlendirilmesini sağlamak hedeflenmiştir. Özellikle Amerikan şirketlerinin bu konuya ilgi duydukları da kamuoyunda bilinen bir gerçektir. (Baytal, 2007: 553) Şöyle ki ABD, II. Dünya Savaşı yıllarında petrol kaynaklarını Müttefiklerin ihtiyaçları için aşırı üretime açtığından, ileride yaşanabilecek yeni bir dünya savaşında başkasına ait petrole savaşmak zorunda kalmaktan korkmuş ve kendi kaynaklarını koruma politikasına yönelmiştir. Bu durumda ABD'li petrol şirketleri, sermayesi ve teknik yeterliliği olmayan Ortadoğu bölgesine yatırımlarını kaydıracak, bu sayede ABD'nin petrol rezervleri gelecekte kullanılmak üzere korunacaktır. (Yergin, 2014: 376-377) Buradan hareketle denilebilir ki Türkiye'nin petrol rezervleri de ABD'nin ilgi alanına girmiş ve Türk ekonomisini yönlendirmek için ABD'li uzmanlarca hazırlanan raporlarda yabancı sermayenin ülkeye girişi için tavsiyelerde bulunulmuştur. O yıllarda İsrail Petrol Kanunu'nu hazırlayan ve ABD'de uzun yıllar Petrol Dairesi Reisliği yapan Max Ball, Türkiye'ye davet edilerek yeni Petrol Kanunu'nun hazırlanması için görevlendirilmiştir. Max Ball'ın katılımıyla sekiz kişiden oluşan komisyonda görev yapan Necdet Egeran, altı aylık bir çalışma sonucunda yeni petrol kanununun hazırlandığını ifade etmiştir. (Haykır vd., 2017: 258) Kanuna göre, Türkiye'de yabancı firmalarca çıkarılan petrolden elde edilen gelir yan yarıya paylaşılacaktır. Bu yasalar sadece Amerikalı yatırımcıları çekmeye yönelik hazırlanmamıştır fakat en fazla Amerikalılar tarafından değerlendirilmiştir. Öyle ki, 1954-1965 döneminde Türkiye'de yatırım yapmak üzere ülkeye sokulan yabancı sermayenin %30.5'i ABD kaynaklı olmuştur. (Oran, 2009: 554)

DP döneminde petrol faaliyetlerinin yabancı sermayeye açık tutulması fikri ön plana çıkmıştır. Bu şekilde istenilen neticenin az zamanda elde edileceği, arama işleri için harcanacak milli fonlardan tasarruf edileceği ve petrolcülüğün memleketimizde modern ve teknik bir tarzda gelişeceği düşünülmüştür. Bu bakımdan Petrol Kanunu, özel bir yabancı sermayeyi teşvik kanunudur. (Selik, 1961: 49) 6326 sayılı Petrol Kanunu 16 Mart 1954'te 8659 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre, Türkiye'deki petrol kaynakları devletin tasarrufu altında olacak, petrol arama işi ancak yetki verilen şirketler tarafından yapılacak, bu şirketler istihdam ettikleri yabancıların % 15'inden az olmamak kaydıyla Türk vatandaşlarının petrol aramalarının her safhasında uzmanlaşması için yabancı ülkelerde eğitim ve staj görmelerini sağlayacaklardır. Petrol Kanunu hükümleri içerisinde, devlet adına Türkiye'de petrol arama, alım, satım ve dağıtımını yapmak üzere 7 Mart 1954'te 6327 sayılı kanunla Türkiye Petroleri Anonim Ortaklığı (TPAO) kurulmuştur. TPAO, daha önce MTA Enstitüsü tarafından Raman ve Garzan bölgelerinde bulunmuş olan petrol sahalarını ve Batman rafinerisini olduğu gibi devralarak, Türkiye sınırları içinde ilk petrol üretimi yapan özel bir şirket kimliğini elde etmiştir (Haykır vd., 2017: 260) 6327 sayılı kanunun en önemli özelliklerinden biri petrol kaynaklarının özel teşebbüs eliyle işletilebilmesidir. Özel teşebbüsün etkili olabilmesi için devletin ne petrol arayıcısı ve işletmecisi, ne de herhangi bir şekilde petrol hakkına sahip bir teşekkül olarak rekabet ortamında yer almaması hükme bağlanmıştır. (TBMM, Zabıt Ceridesi, D.9, C.29, B.60, 07.03.1954: 359) Bu durum MTA'nın petrol faaliyetlerindeki görev ve yetki alanını kısıtlamış, TPAO'nun kuruluşu bir zorunluluk halini almıştır. (Yurtoğlu, 2017: 155)

1950'li yıllarda dünya petrol üretimindeki artışın petrol talebinden fazla olması, verimli sahaları elinde tutan dünyanın önde gelen petrol şirketlerine, ülkelere yapacakları yatırımlar için istedikleri şartları dikte etme gücünü vermiştir. Türkiye'de de 1954 tarihli 6327 sayılı Petrol Kanununun tamamının ABD'li enerji uzmanlarınca hazırlanması tepkiye yol açmış, ABD'li petrol şirketlerinin isteklerine uygun olarak çıkarıldığı eleştirisine maruz kalmıştır. Yasanın, milli menfaatleri gözetmemesi, memleket ihtiyacının hesaba katılmaması, petrol arama faaliyetlerinde milli şirketimiz olan TPAO'ya öncelik tanınamaması, arama ruhsatlarında yabancılar lehine tanınan alan genişliği ve sürelerinin uzunluğu yasanın en çok eleştirilen yönlerini oluşturmuştur. İlerleyen süreçte 1957 yılında çıkarılan 6987 sayılı kanun ile yatırım imkânları yabancıların lehine olacak şekilde daha da genişletilmiştir. Mobil,

BP, California Texas, Shell gibi uluslararası şirketlerin bulunduğu 58 şirket yasadan yararlanarak ülkemizde yatırım yapmıştır.¹ (Çağlar, 2014: 56-57) Kanunun yürürlüğe girişinin ardından yabancı sermaye eliyle ilk arama çalışması Gilliland tarafından İskenderun'da Arsuz petrol arama kuyusunda yapılmıştır. Yine 1957 yılı başlarında Kırklareli'nde strüktür sondajı, İskenderun ve Nizip'te arama sondajları olmak üzere 3 şirket 3 farklı mahalde sondaj faaliyetlerine başlamıştır. Benzer şekilde çeşitli şirketler tarafından İstanbul, Kırklareli, Tekirdağ, Edirne, Çanakkale, Sinop, Niğde, Adana, Hatay, Gaziantep, Urfa, Adıyaman ve Mardin illerinde petrol elde edilen alanlar hariç, Diyarbakır ve Siirt'te jeolojik ve jeofizik etütlerle arama sondajları yapılmıştır. Ayrıca coğrafi bakımından ümit vadeden Trakya'da 5 şirket tarafından 1.000'e yakın sismik araştırma kuyusu açılmıştır. 1958 yılında sondaj faaliyetlerinin ilk olumlu sonucu Kâhta ve Germik'te petrol bulunmasıyla alınmıştır. 1958'de keşfedilen Kâhta sahasında ham petrol üretimine 1959'da başlanmıştır. (Yurtoğlu, 2017: 136) Gilliland Oil Corporation S.A, American Overseas Petroleum Ltd., Esso Standart (Turkey) Inc., Tidewater Associated Oil Company, N.V.Turkse Shell, Borsa Chica Oil Corporation, Mobil Exploration Mediterranean Inc., Deilman Petrol Limited, Turkish Gulf Oil Company şirketleri 1956 - 1960 arasında Türkiye'nin farklı yörelerinde sondaj çalışmaları yürütmüştür. (Yurtoğlu, 2017: 139) 1959 sonu itibarıyla iki Türk, bir Alman, bir Hollanda ve diğerleri Amerikan olmak üzere 20 şirket arama faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. (Selik, 1961: 72)

Amerikalı yatırımcılar, Türkiye'ye yabancı sermaye çekmek için hazırlanan kanunlar çerçevesinde çalışmakla birlikte, Türk devlet adamlarıyla kişisel ilişkiler geliştirerek kimi imtiyazlar elde etme yolunu da denemişlerdir. Örneğin, Amerikan Stevenson Rifkind&Wirtz firmasından Adlai E. Stevenson adlı bir yatırımcı, dönemin başbakanı Adnan Menderes'e 3 Haziran 1958'de yazdığı bir mektupta, 1953 yılında Türkiye'de yaptıkları toplantı, sohbet ve görüşmeleri hatırlatmış, o dönemde kurdukları iyi ilişkilere dayanarak Pan American Land & Oil Royalty Company firması adına kimi taleplerde bulunmuştur. Stevenson, Menderes'e yazdığı mektupta Pan

¹ Petrol ticareti yapan Batılı devletler menfaatlerini korumak için bir takım ciddi tedbirler almıştır. Şöyle ki; XX. yüzyıl başlarında dünyanın önde gelen petrol üreticileri Hollanda'dan Royal Dutch Shell, ABD'den Standart Oil (Exxon) ve İngiltere'den British Petroleum (BP) yöneticileri 1928 yılında İskoçya'da bir araya gelerek Achnacarry Anlaşması denilen bir anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşmayla söz konusu firmalar bir petrol karteli kurmuş ve dünyanın önemli petrol rezervlerinin işletilmesi, petrolün piyasaya çıkış fiyatı, ABD ve Avrupa'ya petrolün en güvenli yoldan ulaştırılması gibi hususlarda gizli bir işbirliğine gitmişlerdir. Bu kartele ilerleyen dönemlerde Mobil, Chevron, Gulf ve Texaco firmaları da dâhil olmuş ve petrol piyasasında bu yedi firmalık kartel, "yedi kız kardeş" olarak anılmaya başlanmıştır. Bu kartel, petrol sahibi ülkelerin hükümetlerini ikili anlaşmalar ve yasal düzenlemeler yoluyla üretim sektöründen el çektiği tüketici pozisyonuna getirme formülüyle çalışmıştır ve bu formülün Türkiye uygulamaları makalede detaylı bir şekilde işlenmiştir. Bkz: *Yedi Kız Kardeşin Sırrı, Bölüm 1 – Çöl Fırtınaları (Belgesel Film)*, <https://www.youtube.com/watch?v=V8L3zoJ-q7w&t=729s>, Erişim tarihi: 11.06.2018.

American Land & Oil Royalty Company'yi tanıtarak; bu firmanın Türkiye'de çok miktarda jeolojik çalışma yapmış DeGolyer ve MacNaughton'un jeolojik danışmanlık firmasıyla yakın ilişkileri olduğundan söz etmiştir. Pan American Land & Oil Royalty Company'in Türkiye'de petrol ve gaz geliştirme lisansı almak için başvurularında bulunduğunu, TPAO ile ortaklaşa çalışmak istediğini dile getirmiştir. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 38, Fon: 30100, Yer: 7.38.16.2.) Ayrıca şirket başkanı John C. Jabobs'ın bir sonraki ay Türkiye'ye geldiğinde konuyu Menderes ile birebir görüşme fırsatına sahip olup olamayacağını da sormuştur. (BCA, Dosya: 38, Fon: 30100, Yer: 7.38.16.3.) Stevenson'un 12 Temmuz 1958'de gönderdiği bir diğer mektuptaki ifadeler, Adnan Menderes'in bu kişiye 23 Haziran 1958 tarihli bir mektupla cevap verdiğini ortaya koymuştur. Stevenson'un ifadelerinden anlaşıldığı üzere, bir önceki mektupta Pan American Land & Oil Royalty Company adına bulunduğu taleplere ve şirket başkanının birebir görüşme yapma isteğine başbakan Menderes olumlu cevap vermiş ve ortak iş projelerine ilgiyle yaklaşmıştır. (BCA, Dosya: 38, Fon: 30100, Yer: 7.38.16.1.)

Görüldüğü üzere özellikle 1950'den itibaren artan bir hızda ve git gide yabancı firmaların lehine artan tavizlerle, dış ekonomik ilişkilerde yapısal değişikliklere gidilerek ABD'li uzmanların yönlendirmeleri ile yabancı sermaye girişini teşvik etmeye yönelik politikalar izlenmiştir. (İkiz, 2016: 464) Ancak Türkiye'nin petrol üretim olanakları sınır komşuları Irak ve İran gibi dünyanın başlıca petrol üreticisi olan komşularına oranla sınırlıdır. 1960'larda yapılan jeolojik çalışmalar, Türkiye'nin Irak ve İran'da petrol oluşumunu sağlayan jeolojik özelliklere sahip olmadığını göstermiştir. Bu yapısal farklılık anlaşılınca yabancı petrol şirketleri Türkiye'de yaptıkları aramaları durdurmuş (Yurt Ansiklopedisi, 1984: 7891) ve yeterince kar edemeyecekleri gerekçesiyle imtiyaz yenilemesi talebinde bulunmayarak Türkiye piyasasından çekilmeye başlamışlardır. (Haykır vd., 2017: 262)

Türkiye ve ABD arasında petrol temalı ilişkiler yalnızca Türkiye'nin petrol rezervlerinin araştırılıp geliştirilmesi çerçevesinde değil, aynı zamanda Ortadoğu petrol rezervlerinin Türkiye üzerinden Batı'ya aktarılması yönünde de gelişme göstermiştir. Dünyada ispatlanmış petrol rezervlerinin yüzde 65'ini içeren Ortadoğu, ABD ve tüm Batı için olağanüstü stratejik bir öneme sahip olmuştur. ABD bölgeyi denetim altına almakla hem kendi ihtiyacını garanti altına almayı amaçlamış hem de dünya üzerindeki rakiplerinin büyük ölçüde bu kaynağa bağımlı olduğu gerçeğinden hareketle, bölge üzerindeki denetimini, diğer rakipleri üzerinde bir ekonomik baskı aracı olarak kullanmıştır. Bunun için bölgedeki petrol kaynaklarının denetim altında olması yetmemiş, petrolün erişim ve sevk yollarının da kontrolünü elinde tutması gerekmiştir. (Tekin, 2010: 120)

1950'lerin ikinci yarısından itibaren bölge petrollerinin dünya piyasalarına ulaştırılması amacıyla, inşa edilecek farklı ihraç boru hatlarının Türkiye üzerinden geçirilmesi, enerji arz güvenliği açısından ABD tarafından önemli görülmüştür. (Tekin, 2010: 64) Bu bağlamda ABD'li yatırımcılar ile dönemin başbakanı Adnan Menderes arasında özel mektuplaşmalara konu olan bir diğer mesele Ortadoğu petrolünün Türkiye üzerinden Batıya taşınmasını amaçlayan bir boru hattı projesi olmuştur. Adnan Menderes'e hitaben 22 Nisan 1957 tarihli mektubunda Thomas E. Dewey, Türkiye'de artan petrol faaliyetlerinin kendileri için cesaret verici olduğunu, bu faaliyetlerin Türkiye'nin finansal problemlerine hızlı bir çözüm getireceğine inandığını söylemiştir. O günlerde yeni önerilen petrol boru hattı projesi ve petrol rafinerisi yapım işleri için Türkiye'ye danışman rolüyle her türlü desteği vermeye hazır olduklarını da ifade etmiştir. (BCA, Dosya: 33, Fon: 30100, Yer: 6.33.9) Söz konusu mektuptan yaklaşık bir yıl sonra 29 Mart 1958'de Birleşik Devletler Senatosu Dış İlişkiler Komitesi'nden Theodore Francis Green tarafından Adnan Menderes'e gönderilen bir mektupta; "Ekselansları Hükümetinin, Sayın Yervant Maxudian ve aralarında arkadaşım ve hayat boyu meslektaşım Arthur J. Morris'inde bulunduğu seçkin iştirakçilerinin planladığı gibi Orta Doğu petrolüne emin ve güvenli bir yol sağlama kararı için memnuniyetimi belirtmek isterim. Türkiye'ye tasarlanan boru hattına büyük bir ilgi duydum ve bu ilgi ulusumuz ve müttefiklerimize büyük fayda sağladığına inandığım için devam etmeli" sözleriyle gelişmelerden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. (BCA, Dosya:38, Fon: 30100, Yer: 7.38.9)

Yukarıda bahsedilen Nisan 1957 ve Mart 1958 tarihli mektuplarda boru hattı projesi, Ortadoğu'da herhangi bir devletin adı ya da herhangi bir Amerikan firması adıyla doğrudan ilişkilendirilmeden görüşülmüştür. Ancak 3 Ağustos 1959 tarihli bir başka mektup Mideast Pipeline Company'den gelmiştir ve mektupta projenin Irak petroleriyle ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Mideast Pipeline Company'nin başkan yardımcısı Yervant Maxudian'ın yazdığı mektupta –ki bu isim yukarıda bahsettiğimiz 29 Mart 1958 tarihli mektupta sözü geçen iştirakçilerden biridir- Irak'tan Akdeniz'e uzanacak bir boru hattının Türkiye ayağının da olması ve bu boru hattının bir ucunun İskenderun Limanı'na kurulmasından bahsedilmiştir. Ayrıca mektuptaki ifadelerden Maxudian ile Menderes arasında 3 Temmuz 1958'te İstanbul'da özel bir görüşme gerçekleştirildiği (BCA, Dosya: 39, Fon: 30100, Yer: 7.39.37.1) ve söz konusu boru hattı projesinin ana hatlarının Menderes'e bu görüşme esnasında sunulduğu anlaşılmaktadır. Maxudian mektubunda proje ile ilgili daha ayrıntılı bilgi vermek için Menderes'ten görüşme talep

etmiş ve projeyi “Ortadoğu’yu gizli ülkelerin zararlarından koruyacak bir proje” olarak tarif etmiştir.² (BCA, Dosya:39, Fon:30100, Yer:7.39.37.2) Mektuplarda sözü geçen proje on yıldan fazla bir süre sonra vücut bulmuş, 1970’lerin başında Türkiye ile Irak hükümeti arasında bir petrol boru hattının yapımı için görüşmelere başlanmıştır. 27 Ağustos 1973 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile Irak arasında Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması imzalanmış ve bu anlaşma gereğince Irak’ın Kerkük ve diğer üretim tesislerinden elde edilecek petrolün Ceyhan (Yumurtalık) Deniz Terminali’ne ulaştırılması amacıyla Kerkük-Yumurtalık boru hattı inşa edilmeye başlanmıştır. Kerkük petrolerini Kerkük – İskenderun hattından Akdeniz’e taşıyarak Batıya ulaştıran hat 1976 yılında işletmeye açılmıştır. (İnan, 2013: 71)

Türkiye ile Irak arasında bir petrol boru hattı döşenmesi ile ilgili görüşmelerin makalemizin zaman aralığı olan 1950 – 1960 yıllarında meclise taşındığı ya da basına yansıdığı ile ilgili bir bulguya rastlamadık. Söz konusu görüşmeler ile ilgili tek bulgumuz Adnan Menderes ile ABD’li yetkililer arasında gerçekleşmiş, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nden elde ettiğimiz ve detaylarına yukarıda yer verdiğimiz mektuplaşmalardır.

Bunun dışında makalemizin zaman aralığı olan 1950 – 1960 yıllarında Mecliste boru hattı konusunda Irak değil İran’la görüşmelerin yapıldığı tespit edilmiştir. Bu görüşmelerin petrol ekseninde Türkiye – ABD ilişkileri açısından dikkate değer tarafı, Türkiye’nin 1 ve 3 numaralı dipnotlarda bahsedilen “petrol karteli”nin hakimiyeti dışında hareket etmeye çalışmasıdır. Türkiye’nin bu çabasına karşılık, ABD’li yetkililerin Irak üzerinden geçecek bir boru hattı projesi ile ilgili Menderes’le görüşmeleri eş zamanlılık göstermiştir. İran’la olan süreç şu şekilde işlemiştir; 1956 yılında Türkiye ile İran arasında Tahran’da bir ticaret anlaşması imzalanmış, anlaşma iki ülke arasında transit ticaretin geliştirilmesini amaçlamıştır. Anlaşma uyarınca İran’dan Türkiye’ye ihraç edilecek mallar içerisinde petrol de bulunmaktadır ve anlaşma kapsamında ticareti yapılacak mallar yalnızca bu iki ülkenin

² ABD’li yetkilinin “gizli ülkelerin zararları” ifadesiyle ne kastettiği açık olmamakla birlikte dönemin Soğuk Savaş şartları altında bunun SSCB’nin yayımlı politikaları olduğu düşünülebilir. Örneğin; II. Dünya Savaşı sonrası SSCB’nin yayımlı politikalarının bir sonucu olarak İran’da durum SSCB lehine değişmiş –ki bu tarihe kadar İran petroleri İngiliz BP firmasının kontrolü altındaydı- bkz. *Bkz: Yedi Kız Kardeşin Sırrı, Bölüm 1 – Çöl Fırtınaları (Belgesel Film), https://www.youtube.com/watch?v=V8L3zoJ-g7w&t=729s*, Erişim tarihi: 11.06.2018, 1946 yılında SSCB, İran petrolerine %51 oranında ortak olmuştur. İngiliz kışkırtmalarına bağlı halk tepkisi nedeniyle Eylül 1947’de ortaklık anlaşması iptal edilmiş ve böylece SSCB’nin İran petrolerine el koyma girişiminin önüne geçilmiş, Batı hâkimiyeti yeniden tesis edilmiştir. 1951’de İran, kartel hâkimiyetini kırmaya dönük bir hamle yapmış ve petrolü kamulaştırmıştır. 1951’de petrolün kamulaştırılmasıyla başlayan süreç 1953’te CIA’nın örgütlediği bir askerî darbeyle sona ermiştir. *Bkz: Sina Akşin, Kısa 20. Yüzyıl Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 386.* 1953 – 1962 arası dönemde İran bir yandan ülkeyi Sovyetler Birliği’ne karşı kullanılabilecek bir Amerikan askerî üssü haline getirmemeye gayret etmiş, diğer yandan Basra Körfezi’nden ucuz petrol sevkiyatını temin etmek gibi Ortadoğu’da ABD’nin temel politikasını desteklemiştir. *Bkz: Ertan Efeğil, İran’ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar, Ortadoğu Analiz, Aralık 2012, sayı 48, s. 65.*

iç ihtiyaçlarını karşılamaya dönük olup, bir diğer üçüncü ülkeye satılamayacak ve aktarılamayacaktır. (Resmi Gazete, 25.06.1957, Sayı: 9642, Kanun No: 7025) Anlaşmada sözü geçen petrolün İran'dan Türkiye'ye taşınabilmesi amacıyla Kum³ – İskenderun arasında bir boru hattı döşenmesi ile ilgili Ekim 1957'de Tahran'da görüşmeler başlamış ve anlaşmaya varılmış, akabinde 28 Ekim – 13 Kasım tarihleri arasında İran'dan bir heyet Türkiye'ye gelmiştir. (Kara, 2010: 278-279) Türk hükümeti adına görüşmeleri yürütmesi ve mutabakat metinlerini imzalaması için Dışişleri Bakanlığı'ndan Oğuz Gökmen başkanlığında bir heyet görevlendirilmiştir (BCA, Dosya:30, Fon:30.18.01.02, Yer:147.58.4) Söz konusu proje çalışmamızın zaman aralığı olan 1950 – 1960 arasında somut bir sonuca ulaştırılmamıştır. Bununla birlikte daha ileriki yıllarda İran petrolünü Akdeniz'deki bir Türk limanına taşıyacak petrol boru hattı için İran'lı ve Türk yetkililerden oluşan ortak bir çalışma grubu oluşturulmuş ve 1969 Eylülünde Rahmi Gümrükçüoğlu başkanlığında bir heyet temaslarda bulunması için Tahran'a gönderilmiştir. (BCA, Dosya:30, Fon:30.18.01.02, Yer:240.67.3) Projenin neden sonuca ulaşmadığı ile ilgili somut bir veriye ulaşılamamıştır.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunu takip eden ilk yıllarda hemen her alanda kendi egemenlik haklarını ön planda tutan bir çizgi takip etmiştir. Bu çizginin ülkenin yer altı kaynaklarını araştırıp geliştirme faaliyetlerine olan yansımaları, bu sahanın yabancı devletlerin faaliyetlerine kapatılması ve Türkiye Cumhuriyeti devleti tekelinde bulundurulması olarak kendini göstermiştir. Bu durum Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan zayıf bir ekonomi ve güçlü bir Sovyet tehdidiyle çıkışına kadar sürmüştür.

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin dış politikası Sovyet tehdidine karşı Batı bloğunun etkin bir parçası olmak şeklinde kendini göstermiş, Türkiye bu bağlamda NATO'ya üye olmuştur. İç politikada ise Türkiye, ekonomisini güçlendirmek için Amerikan kaynaklı ekonomik yardım paketlerinden faydalanmış, Marshall yardımları ile ekonomisini canlandırmaya çalışmıştır. Türkiye'nin ekonomi ve uluslararası işbirliği sahalarında Batıya yönelmesi, Türkiye'nin kalkınma ve ekonomi planlamalarına yoğun Amerikan

³ İran'da 1951'te petrolün kamulaştırılması ile başlayan sürecin 1953'de CIA destekli bir askeri darbeyle sona erdiği yukarıda değinmiştik. Bundan sonra Kasım 1954'te İran petrolünün idaresi Iranian Oil Participants Ltd -ilerleyen yıllarda BP- adlı uluslararası bir konsorsiyuma devredilmiştir. Bu kuruluş İran'ın güney bölgelerindeki petrol alanlarında petrol çıkarılması, işletilmesi ve uluslararası piyasaya sürülmesinden sorumluydu. Bkz. Gökhan Bolat, Anglo-Persian Oil Company'den British Petroleum'a (BP): İngiltere'nin İran'daki Petrol Macerası, History Studies Volume 5 Issue 2 March, 2013, s.72-73. İran'ın Kum kentindeki petrol rezervi söz konusu konsorsiyumun çalışma sahasının dışındadır ve işletme hakkı İran Milli Petrol Şirketi'nin elindedir. Bkz. Zati Temek, Fikret Kurtman, Mehmet F. Akkuş, İran Petrol Bölgelerinde Yapılan Tetkikler, Türkiye Jeoloji Bülteni, Sayı: 10/1-2 Yıl: 1966 Şubat, s. 86-87.

müdahalesiyle sonuçlanmış, Türkiye ekonomisi Amerikalı uzmanlarca geliştirilen raporlar doğrultusunda şekillendirilmiştir. Amerikalı uzmanlar hazırladıkları raporlarda Türkiye için tarıma dayalı bir ekonomi ve tarımsal kalkınma modeli öngörmüşler, Türkiye'nin ağır sanayi yatırımlarından uzak durması tavsiyesinde bulunmuşlardır.

Dönemin yükselen değeri petrolün aranması, işlenmesi ve geliştirilmesi sermaye birikimi, sanayi alt yapısı ve teknik donanım gerektirdiğinden Türkiye'nin bu sahadan da uzak durması, bu tip faaliyetlerin yabancı yatırımcılara açık hale getirilmesi önerilmiştir. Amerikalı uzmanların tavsiyeleri uyarınca DP döneminde yabancı sermayenin ülkeye girişi için 1951, 1954 ve 1957 yıllarında çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler Türkiye'nin petrol rezervlerinin araştırılıp geliştirilmesi hususunda kontrolü Türkiye Cumhuriyeti devletinden alıp, yabancı yatırımcının insiyatifine bırakacak şekilde kademe kademe geliştirilmiştir. 1951 yılı yasal düzenlemeleri yabancı yatırımcının aradığı düşük risk – yüksek kar ortamını oluşturmadığından fazla rağbet görmemiştir. 1954 yılı düzenlemeleri ile yabancı yatırımcılar ilk faaliyetlerini göstermeye başlamışlar ancak esas yoğunluk 1957 sonrasında görülmüştür. Yerli yatırımcı ile yabancı yatırımcı arasındaki dengenin, yabancı yatırımcı lehine bozulduğu 1957 yılı düzenlemelerinin ardından Türkiye'de petrol arama ve geliştirme sahasında yoğun bir şekilde yabancı yatırımcı faaliyetleri göze çarpmıştır.

Yabancı yatırımcıların Türk petrol sahalarında faaliyet göstermesinde yalnız yasal düzenlemeler değil, yabancı yatırımcılar ile Türk devlet adamları arasındaki birebir ilişkiler de rol oynamış, söz konusu yatırımlara ilişkin dönemin başbakanı Adnan Menderes ile yabancı yatırımcılar arasında birebir görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tüm bu hareketlilik, 1960'tan itibaren ortaya çıkan jeolojik bulgularla Türkiye'de Ortadoğu'nun diğer ülkelerine kıyasla önemli bir petrol rezervi olmadığına anlaşılmasıyla sona ermiş, 1960 sonrasında yabancı firmalar Türkiye piyasasından çekilmeye başlamıştır.

Diğer yandan ABD ile Türkiye arasında "petrol" konusundaki faaliyetler yalnız Türkiye'nin petrol rezervlerinin araştırılıp geliştirilmesi değil aynı zamanda Ortadoğu petrolünün güvenli yollardan Batıya aktarılması hususunda da gelişme göstermiştir. Bu bağlamda resmi görüşmeleri 1970'lerin ilk aylarında başlayan Irak – Türkiye Ham Petrol Boru Hattı, 1957'den itibaren ABD'li yatırımcılar ile Adnan Menderes arasında birebir görüşmelerde ele alınmış ancak konu meclise taşınmamış ya da basına yansımamıştır. Bunun dışında Türkiye ile İran arasında İran petrolünü Türkiye'ye taşıyacak bir petrol boru hattının yapımı ile ilgili 1957 yılında görüşmeler yapılmıştır. Söz konusu projenin yalnızca Türkiye ve İran arasında petrol taşıma-

cılığını sağladığı, bir başka ülkeye bu petrolün satılamayacağı dolayısıyla petrolün Avrupa ve ABD'ye nakli konusunda petrol kartelinin amaçlarına hizmet etmediği gerekçesiyle engellendiği, bunun yerine Türkiye'ye Irak'tan gelecek bir boru hattı projesi teklif edildiği fikrini uyandırmıştır ki bu fikir, makalede yer verdiğimiz mektuplarda geçmektedir.

Son tahlilde Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası zayıf bir ekonomiyle ayakta kalamama korkusuyla Batı bloğuna yaklaşmış, bu blokta kendine yer bulmak için "petrol" gibi stratejik bir kaynağı yabancı yatırımcının insiyatifine teslim edecek yasal düzenlemeler yapmıştır. Demokrat Parti hükümetleri, bu düzenlemelerin yüksek ekonomik getirileri olacağını söyleyerek takip ettiği politikayı savunsa da, yapılan düzenlemelerin kapitülasyonlara benzediği, Türk devletinin egemenlik haklarını zedelediği ve tümüyle yabancı uzmanların fikri uyarınca şekillendirildiği gibi eleştirilere maruz kalmaktan kurtulamamışlardır. Tüm bu çekişme Türkiye'nin yabancı yatırımcıyı cezbedecek oranda bir petrol rezervine sahip olmadığını anlaşılmasıyla sona ermiştir.

KAYNAKÇA

1. RESMÎ BELGELER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

-Dosya: 33, Fon: 30100, Yer: 6.33.9

-Dosya: 38, Fon: 30100, Yer: 7.38.9

-Dosya: 38, Fon: 30100, Yer: 7.38.16.

-Dosya: 39, Fon: 30100, Yer: 7.39.37.

TBMM Kanunlar Dergisi

-9/33, 01.08.1951.

-9/36, 18.01.1954.

TBMM Zabıt Ceridesi

-D.9, C.29, B.60, 07.03.1954

Resmi Gazete

-Sayı: 8659, Kanun No: 6326, 7.3.1954

2. TETKİK ESERLER

2.1. Kitaplar

-AKANDERE, Osman, *Milli Şef Dönemi 1938-1945*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016.

-AKŞİN, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017a.

-AKŞİN, Sina, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017b.

-ARMAOĞLU, Fahir, *Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997*, Kronik Yayınları, İstanbul 2017.

-AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam C.2*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991.

-AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

-BAĞCI, Hüseyin, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara 1990.

-BALCIOĞLU, Mustafa, *"Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012.

-BURÇAK, Rıfıkı Salim, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*, Olgaç Matbaası, Ankara 1979.

-EROĞLU, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 1990.

-GÜVEN, Sami, *1950'li Yıllarda Türkiye Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, Ezgi Kitabevi, İstanbul 1998.

-HALE, William, *Türk Dış Politikası 1774 – 2000*, (Çev. Petek Demir), Mozaik Yayınları, İstanbul 2003.

-KOÇAK, Cemil, *"Siyasi Tarih (1923 – 1950)", Türkiye Tarihi 4 – Çağdaş Türkiye (1908 – 1980)*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

-KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945*, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

-ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası 1919 – 1980*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

- ORTAYLI, İlber – Küçükakaya, İsmail, *Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap, 1. Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.
- UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih 1789 – 2012*, DR Yayınları, İstanbul 2013.
- YERGIN, Daniel, *Petrol*, (Çev. Kamuran Tuncay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- YETKİN, Çetin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, Altın Kitaplar Matbaası, İstanbul 1983.
- 2.2. Makaleler
- BAYTAL, Yaşar, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950 – 1957)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40, Ankara 2007, ss. 545-567.
- BOLAT, Gökhan, "Anglo-Persian Oil Company'den British Petroleum'a (BP): İngiltere'nin İran'daki Petrol Macerası", *History Studies*, Sayı 5(2), 2013, ss. 57-77.
- ÇAĞLAR, Ünal, "Türkiye'nin Petrol Politikaları ve Enerji Özelleştirmelerine Bir Bakış", *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1(1), 2014, ss. 51-66.
- EFEGİL, Ertan, "İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar", *Orta-doğu Analiz*, Sayı 48, 2012, ss. 53-68.
- HAYKIR, Yavuz – Demir, Özkan, "6326 Sayılı Petrol Kanunu ve Demokrat Parti Dönemi Petrol Politikası", *SUTAD*, Sayı 41, 2017, ss. 251-269.
- İKİZ, Ahmet Salim, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 4(37), 2016, ss. 461-468.
- İLERİ, Turgut, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de İzlenen Ekonomi Politikaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 5(19), 2018, ss. 302-316.
- İNAN, Aybüke, "Kerkük Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye – Irak İlişkileri (1973 – 2011)", *Orta-doğu Analiz*, Sayı 5(56), 2013, ss. 68-85.
- KARA, Bülent, "Türkiye'de Personel Reformu Çalışmalarının Altyapısı: 1930 – 60 Yılları Arasında Yabancı Uzmanların Kamu Yönetimine İlişkin Hazırladıkları Raporlar", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 2006, ss. 149 – 162.
- KİŞİ, Şule Sevinç, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikası ve Değerlendirilmesi (1950 – 1960)", *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1(1), Ankara 2005, ss. 93-114.
- SELİK, Mehmet, "Petrol Kanunu ve Alınan Neticeler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 16(2), Akara 1961, ss. 47-75.
- TALAS, Cahit, "Petrol Davamız", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 21(1), Ankara 1966, ss. 1-19.
- TERNEK, Zati – Kurtman, Fikret ve Akkuş, Mehmet F., "İran Petrol Bölgelelerinde Yapılan Tetkikler", *Türkiye Jeoloji Bülteni*, Sayı: Sayı 10(1-2), 1966, ss. 52-89.

- UZUN, Hakan, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946 Olağanüstü Kurultayı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 13(26), 2013, ss. 139-161.
- YAVUZ, Erdem, “Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu Tartışmaları: Erzincan Uygulamaları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 3(12), 2015, ss. 161-180.
- YURTOĞLU, Nadir, “Demokrat Parti (DP) Döneminde Türkiye’de Petrol Arama Çalışmaları ve Petrol Politikaları (1950-1960)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 10(31), 2017, ss. 131-172.

3. ANSİKLOPEDİLER

- BOWEN, Wayne, “Türkiye ve II. Dünya Savaşı: Tarafı Fakat Savaşmayan Ülke”, *Türkler*, c.16. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- ÇOLAK, Filiz, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945 – 1950)”, *Türkler*, c.16. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- EKİNCİ, Necdet, “İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları”, *Türkler*, c.16. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- GÖKTEPE, Cihat, “Menderes Dönemi (1950 – 1960)”, *Türkler*, c.16. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- ÖZDEMİR, Hikmet, “Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi”, *Türkler*, c.16. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- ÖZÜÇETİN, Yaşar, “Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti’nin Kuruluşu, 1946 Seçimleri”, *Türkler*, c.16. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- “Petrol”, *Yurt Ansiklopedisi*, c.11, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1984.
- SARINAY, Yusuf, “Türkiye’nin NATO’ya Girişi”, *Türkler*, c.16. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- YÜCEL, M. Serhan, “Menderes Dönemi (1950 – 1960)”, *Türkler*, c.16. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

4. TEZLER

- DİKİLİTAŞ, Osman Sait, *Demokrat Parti Hükümetlerinin Sosyo – Ekonomik Alandaki İcraatları*, Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, Konya 2007.
- TEKİN, Erdoğan, *Petrol Boru Hatlarının Türk Dış Politikasına Etkisi*, Beykent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- TOY, Erkan, *Demokrat Parti Döneminde Yabancı Sermaye ve Yatırımlar (1950 – 1960)*, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.
- YILDIZ, Murat, *Demokrat Parti Dönemi Türkiye’de Sanayi Politikaları*, Fırat Üniversitesi, Doktora Tezi, Elazığ 2015.

5. GAZETELER

Akşam

6. İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.youtube.com/watch?v=V8L3zoJ-g7w&t=729s>, tarih: 11.06.2018.

